

УДК: 371.3:373.6

Микола ПІДДЯЧИЙ

м. Бориспіль

СУТНІСТЬ ЗМІСТУ І ЯКОСТІ ЗАГАЛЬНОЇ І ПРОФІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті аналізуються проблеми вибудови навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі; сутності змісту, якості загальної і профільної освіти; розробки внутрішніх і зовнішніх державних та громадських систем контролю за якістю освіти; створення базових освітньо-виховних умов відповідно до особистісних можливостей з метою спрямування школярів у певні соціальні групи і спільноти; гуманізації школи у напрямі розвитку духовних, психічних, фізичних, інтелектуальних, морально-етичних, креативних якостей і цінностей особистості; формування особистості здатної приймати самостійні, усвідомлені, адекватні рішення.

Останні п'ятнадцять років за своїми соціально-економічними та політичними наслідками виявилися періодом утвердження України як повноцінної держави, прагнучої зайняти гідне місце на політичній і соціально-економічній карті світу. Процес розбудови і становлення продовжується. Одне із завдань полягає в тому, щоб на даному етапі розвитку суспільства облаштувати політичну, економічну, соціальну і гуманітарну сфери, а також виправити деформації, що виникли в них на сучасному етапі.

Забезпечити на майбутнє міцне підґрунтя Україні як високорозвиненій, соціальноспрямованій, демократичній, правовій державі, її трансформування у світовий інтеграційний процес як країни з конкурентоспроможною економікою, здатної вирішувати найскладніші питання свого розвитку можливо при умові практичної реалізацію завдань довгострокової, широкомасштабної стратегії поступу.

Наше суспільство зорієнтоване на світову інтеграцію. Цей вибір розвитку України зумовлений історичними, економічними та соціальними чинниками. Його суть полягає у виборі шляху розвитку в напрямку цивілізаційної моделі, що дає можливість досягти прогресу в усіх сферах життєдіяльності особистості,

суспільства і держави. Світовий вибір це одночасно і рух до стандартів демократії, інформаційного суспільства, соціально орієнтованого ринкового господарства, що базується на засадах верховенства права і забезпечення прав та свобод особистості.

Для цього суспільство має створити достатній потенціал для формування нових відносин у сфері освіти, науки, економіки; розробки нових технологій у промисловому виробництві; соціокультурної інтеграції нашого суспільства в світове співтовариство; забезпечення якості і рівня життя людей тощо.

Рухаючись в геополітичному напрямі спостерігається спрямованість сучасного цивілізаційного процесу на глобалізацію, прогресивне зростання значущості ідейної, духовної, гуманітарної сфер; високих інформаційних технологій; постіндустріальних принципів суспільного розвитку; підвищення ролі інтелектуального капіталу, соціальних і гуманітарних чинників економічного прогресу; утвердження базових засад розвитку який сприяє економічному зростанню і розподілу його результатів; розширенню можливостей людей, їх поступу і благополуччю.

Разом з тим, відкриваючи перед суспільством певні можливості (розширення обміну товарами, послуги, інформація, технології і капітал, взаємодія у гуманітарній сфері, ідейне і духовне збагачення особистості) глобалізація несе в собі й істотні загрози, зумовлюючи розмежування країни на цивілізаційну і периферійну частини, поглиблюючи деформацію в соціально-економічній сфері.¹ В цьому процесі важливо враховувати тенденцію переходу до полікультурного світового співтовариства, в якому основою взаємодії держав, їх економік має стати регіональна інтеграція.

Процес інтеграції України в світове співтовариство періодично змінюватиме всі сфери життя людей і державних інституцій, не омине він і освітньо-наукової галузі.

Визначивши орієнтири на входження в світовий освітній і науковий простір в країні періодично здійснюватиметься модернізація освітньої

¹ Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: Зб. Наук. Праць / За заг. Ред. Н.Г. Николо. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2007. – 644 с. – С. 3-8.

діяльності у контексті загальноновизнаних світових вимог, щораз наполегливіше працюватимуть науковці і практики над приєднанням до європейських і світових процесів у вибудові системи неперервної освіти на Україні.² Складовою частиною цього процесу є вибудова освітньо-виховної системи загальноосвітньої ланки.

Освітня система загальноосвітньої ланки має на меті створення умов, за яких більша кількість школярів (при допомозі педагогів), скориставшись усіма перевагами і здобутками національної системи освіти і науки, а також досвідом світового співтовариства, зможе визначити для себе духовні, культурологічні й інші пріоритетні загальнолюдські цінності і бути мобільними та конкурентоспроможними на світовому ринку праці. Загальноосвітня школа є установою, яка створює базові особистісні умови і можливості для соціалізаційного спрямування молоді в інші соціальні групи та спільноти.³

Обрані шляхи модернізації загальноосвітньої ланки багато в чому аналогічні загальноєвропейським підходам. Але будучи активним учасником цих процесів потрібно пам'ятати про поступовість і наступність при створенні умов для інтеграційних процесів у загальноосвітній ланці, які були притаманні європейським країнам.

Важливо щоб в ході модернізації визначальними критеріями в рамках навчально-виховного процесу стали зміст освіти і якість підготовки школярів; зміцнення довіри між суб'єктами освіти; відповідність внутрішньому і зовнішньому ринку праці; мобільність; сумісність кваліфікації на загальноосвітньому, вузівському та післявузівському етапах підготовки; посилення конкурентоспроможності вітчизняної системи освіти.⁴

Виходячи з цього сьогодні одним із завдань освітньо-наукової галузі є створення в системі неперервної освіти структурованого освітньо-виховного простору, конкурентоспроможного світовим аналогам. Складовою цього

² Професійна освіта: педагогіка і психологія: Україно-польський журнал VII / За редакцією Тадеуша Левицького, Івана Зязюна, Іоланти Вільш, Налі Никало. – Ченстохова – Київ, 2005. – 312 с. – С. 203–216.

³ Лавриненко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. – Київ: Віра ІНСАЙТ, 2000. – 444 с. – С. 81-97.

⁴ Гончаренко С.У. Дидактична концепція змісту освіти. // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Збірник наукових праць. Випуск другий, частина перша. – Київ – Вінниця, - 2002. - 571с. - С. 22-26.

простору є загальноосвітня і профільна школа, яка потребує сьогодні визначення пріоритетів у змісті навчально-виховного процесу і розробці внутрішніх та зовнішніх державних і громадських систем контролю за якістю освіти.

Разом з тим, слід звернути увагу на розбудову гуманізованої загальної і профільної школи. Гуманізація загальної і профільної освіти передбачає формування наступних сутнісних характеристик: зміна освітньої парадигми із знаннєвої на смислової, тобто зміщення пріоритетів освітнього процесу в бік розвитку психічних, фізичних, інтелектуальних, морально-етичних та інших сфер особистості; концентрація зусиль на вихованні креативної особистості, її індивідуальності і свободи, вільної, самостійно мислячої, здатної приймати усвідомлені самостійні рішення; забезпечення необхідних організаційно-педагогічних, морально-психологічних та інших умов для успішного досягнення зазначеної переорієнтації освітнього процесу.

Невід'ємним і визначальним компонентом освітньо-виховного процесу є її зміст. Універсальність змісту сприяє розпізнанню основ, якостей і мети існуючого, а також процесів, які відбуваються навколо людини, забезпечуючи її знаннями хоча б для елементарного аналізу і прийняття адекватних рішень в окремих ситуативних життєвих моментах.⁵ В змісті освіти відображаються складові накопиченого людством соціально-економічного досвіду, які старше покоління, через міжособистісні стосунки, сім'ю, громаду, суспільні інституції, намагається передати молодому поколінню основні загальноприйняті і загальновизнані засади і цінності, необхідні для формування особистості. Саме через зміст освіти визначається спрямованість навчально-виховного процесу, його пріоритети і характер.⁶ Тому основні засади, які мають закладатися в гуманізації навчання і побудова на їх основі навчально-виховного процесу визначається змістом освіти.

При вибудові розвивального змісту освіти передбачається періодичне

⁵ Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г.: Педагогическое наследие / Сост. В.М. Кларин, А.Н. Джуринский. – М.: Педагогика, 1988. – 416 с. - С. 29-30.

⁶ Освіта України і науково-технічний прогрес: історія, досвід, уроки. /Курило В.М., Шепотько В.П. – К.: „Деміур”, 2006. – 432с. - С. 317-355.

корегування підходів до відбору і наповнення основних його компонентів. Вони визначаються основною метою гуманізованого навчально-виховного процесу - формування духовної, гуманної, креативної особистості на основі інтелектуального (розумового) розвитку; задоволення запитів і інтересів, виявлення і розвиток здібностей особистості.⁷

У зв'язку з цим актуалізуються проблеми формування змісту загальної і профільної освіти: перегляд співвідношення структури основних компонентів змісту освіти (знання про природу, суспільство, людину і способи її діяльності, мислення, техніку; життєвий досвід у здійсненні діяльності; досвід креативної діяльності; досвід емоційно-ціннісного ставлення до дійсності тощо). На жаль сьогодні традиційною є знаннева орієнтованість навчально-виховного процесу, яка вбачає основне завдання в тому, щоб надавати школярам якомога більше знань і формувати способи їх діяльності на основі засвоєння шаблонів-зразків.

Зміщення акцентів в цілях навчання передбачає вплив тих компонентів змісту, що забезпечують формування рис креативної особистості. Творча і новаторська особистість формується передусім у процесі навчально-проблемно-пошукової діяльності, яка має передбачатись і відображатись у змісті навчання.⁸ Але вирішення питання про місце самостійної проблемно-пошукової діяльності школярів у процесі вивчення конкретного предмету, про визначення тієї частини знань і способів діяльності, що мають стати об'єктом проблемного навчання має бути керованою вчителем у тісній взаємодії із школярем. Тому при напрацюванні рекомендацій для загальноосвітньої ланки (з кожної освітньої галузі і предмету) в навчальних програмах, науково-методичних рекомендаціях, підручниках і посібниках деталізується зміст і обсяг системної креативної діяльності школярів, яку можливо реалізувати у навчально-виховному процесі.

Наступна проблема при формуванні змісту освіти пов'язана із подоланням суперечності в навчально-виховному процесі, які відбуваються між вимогами державних інституцій і суспільства (щодо загальної і профільної

⁷ Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. Видання. – К.: Либідь, 2006. – 272 с. С.38-47.

⁸ Сухомлинський В.О.: Вибрані твори. В 5 т. Т. 1. К., «Радянська школа», 1976. – 654 с. - С. 72-105.

освіти школярів) і їх потребами та інтересами. Максимально уникнути цієї суперечності можливо при формуванні нових підходів до визначення структури змісту загальної середньої освіти. В структурі враховується збалансованість особистісних і суспільних інтересів (обов'язкові для всіх вимоги державного стандарту до загальноосвітньої підготовки школярів (інваріантна складова змісту) і забезпечення індивідуальної орієнтованості змісту освіти (варіативна складова змісту)). Варіативна складова надає можливість школяру вибирати предмети і курси, які допоможуть йому долучитися до певних видів практичної діяльності. Але старшокласника потрібно підготувати до рівня коли він свідомо вирішуватиме, які знання і в якому обсязі йому необхідні для реалізації його життєвих планів, а значить і для вибудови професійної кар'єри.

Допомога старшокласникам у вибудові професійної кар'єри забезпечується змістом профільної освіти у старшій школі. При організації профільного навчання, зміст однієї освітньої галузі вивчається глибше і ширше (шляхом збільшення кількості навчальних годин, відведених типовим навчальним планом на вивчення групи відповідних профільних предметів певної галузі, а також уведенням додаткових предметів і курсів за рахунок варіативної складової), ніж передбачено інваріантною складовою, яка відображається в Типових навчальних планах загальноосвітніх навчальних закладів. Максимально врахувати і задовольнити освітні потреби старшокласників можливо при умові визначення функцій Міністерства освіти і науки, регіональних управлінь освіти і науки та загальноосвітньої ланки у реалізації ідеї Концепції профільного навчання в старшій школі. При наявності двох і більше класів в старшій школі профілі навчання в загальноосвітній ланці регіону обираються і формуються під керівництвом місцевих управлінь освіти і науки на основі здібностей, освітніх запитів старшокласників та потреб регіонального і державного ринку праці. При цьому Міністерство освіти і науки розробляє зміст навчання в профільній школі (включаючи зміст професійної підготовки) і

забезпечує його відповідним навчально-виховними комплектами (програми, типові навчальні плани, науково-методичні рекомендації, навчальні підручники, посібники).

Проблемою пов'язаною із змістом загальної і профільної освіти є розробка і науково-методичний супровід його посильності (обґрунтованим відбором навчального матеріалу в певному обсязі і за рівнем складності) при вивченні школярами. Зазначимо, що надмірні психофізіологічні навантаження школярів знижують інтерес до навчання і погіршують їх здоров'я. Крім того, засвоєння школярами навчального матеріалу, який характеризує його відтворення і застосування на практиці відбувається, як правило, за наявності сторонньої допомоги. Тому проблема наповнення й доступності змісту загальної і профільної освіти нині актуальна. Відрегулювати ці деформаційні процеси можливо засобом корегування окремих положень Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти і Концепції профільного навчання в старшій школі. Мова йде про визначення або уточнення вимог до загальної і профільної підготовки школярів через обов'язковий для всіх школярів зміст навчання і періодичний моніторинг рівня його засвоєння. При цьому враховуються навчальні можливості школярів різного віку, які обумовлені їх здібностями і психофізіологічними можливостями; мінімізація при відборі елементів змісту як передумова забезпечення його фундаментальності і фактор уникнення від фактологічного матеріалу, який не несе суттєвого загальноосвітнього і профільного навантаження.

Формувати зміст посильним для засвоєння школярем потрібно, але не в формі зведення шкільної освіти до інтегрованих курсів, що приведе до вилучення з природно-математичних та інших предметів обґрунтувань і тверджень. Для того щоб сформувавши дієву, самостійно мислячу особистість, здатну відстоювати особистісні і суспільні інтереси, протистоячи безвідповідальним людям, в школі їй треба вчити умінню доведення і здатності вирізняти правильні твердження від неправильних.

Процес мислення передбачає вичерпність аргументації, чутливість до сумнівних, незаконних узагальнень і необґрунтованих аналогій, навички при розгляданні всіх ймовірних варіантів. Він може бути сформований на ґрунті шкільних навчальних доведень природно-математичних, технологічних і інших освітніх дисциплін. Недоступність таких доведень для певної частини школярів, пояснюється не їх складністю, а відсутністю в шкільній освітній практиці достатньої кількості вчителів, які володіють раціональними методиками навчання цих доведень, виокремлюючи умову і висновок доводжуваного твердження до розуміння сутності, його логічної структури, видів і т. ін.

Варто торкнутись критики змісту шкільної природно-математичної, технологічної і художньо-естетичної освіти щодо їх несучасності, застарілості навчального матеріалу, у той час, як протягом останнього періоду в європейській і світовій практиці ці напрями профільної школи динамічно розвиваються. З цього приводу слід зауважити, що сучасність загальної і профільної освіти вимірюється не стільки тим, яку частку у їх змісті займають новітні досягнення, а тим, як вони сприяють формуванню психологічних й інших цінностей особистості відповідно до нинішніх навчально-виховних завдань загальноосвітньої школи. Сутністю освіти у даному випадку має бути сформований продукт, який складатиме шкільний загальноосвітній і профільний компонент у результативному плані доступний для школярів і максимально зорієнтований на практичну реалізацію.

Характер змісту загальної і профільної освіти визначається обраною стратегією при його формуванні. Зупинимось на двох основних підходах до формування і обґрунтування змісту навчання. А саме: прийняття існуючої номенклатури шкільних навчальних предметів з деякими корективами у визначенні їх змісту; розробка педагогічної моделі випускника загальноосвітньої школи з наступним відбором навчального змісту, який забезпечує визначену модель. З цією метою окреслюємо загальні риси змісту загальної і профільної освіти і обґрунтуємо перелік і характеристики освітніх

галузей, що вивчатимуться без поділу їх за напрямками і навчальними предметами в профільній школі. Галузевий підхід дасть змогу виокремити навчальний зміст в одне ціле, розробити концептуальні засади і відповідно оцінити його за критеріями необхідності й достатності на етапі формування. Опрацювання змістового наповнення кожної освітньої галузі, яке розгортається у системі відповідних навчальних предметів і курсів є наступним етапом формування навчального змісту. Можливі різні варіанти структурування в систему навчальних предметів у яких втілюється зміст певної освітньої галузі. Обумовлюється це вихідними принципами, які покладені в основу структурування змісту освіти і особливостями ступеневого навчання в загальноосвітній ланці.

Одним із важливих аспектів змісту загальної і профільної освіти є структурування, яке періодично корелюється з урахуванням психофізіологічних особливостей, характерних для вікових періодів розвитку особистості. Структурування сприяє реалізації принципу природовідповідності у навчально-виховному процесі, що є одним із провідних принципів педагогіки. Проаналізуємо декілька пов'язаних з цим проблем.

Людині притаманний тип мислення, який обумовлюється діяльністю півкуль головного мозку. Правопівкульні школярі характеризуються наочно-образним, лівопівкульні вербально-логічним типом мисленням. Змішаний тип мислення характеризується відсутністю переваги одного із названих типів над іншим. У такому випадку успішність навчання названих груп школярів обумовлюється відповідним розгортанням навчального змісту і особливостями його викладення, що враховують вищеназвані особливості мислення. Тому дидактичні підходи, які можуть виявитися ефективними для школярів з вербально-логічним типом мисленням, не даватимуть очікуваного результату в навчанні школярів з наочно-образним типом мислення. На наш погляд, не вирішить цієї проблеми і універсалізація форм, методів, дидактичних чи методичних прийомів при проведенні навчально-виховного процесу. При цьому слід зазначити, що загальні дидактичні закономірності, правила,

принципи, які допомагають обґрунтовано конструювати особистісно орієнтований процес навчання залишаються незмінними, хоча навчальний процес передусім індивідуалізується, починаючи з обґрунтування педагогічної доцільності в розгортанні навчального змісту і закінчуючи оцінюванням результатів його засвоєння. Звідси висновок - єдиних, універсальних, ефективних технологій, які дадуть позитивний результат в оволодінні навчальним змістом групою школярів з різним типом мислення не існує.

Логіка пізнання має свої принципи, правила, структуру тощо. При їх порушенні в шкільному навчанні неправильно вибудовується вивчення певного навчального предмета, що створює зайві труднощі для учасників навчально-виховного процесу. У зазначеному контексті кожен конкретний випадок потребує уваги і вибудови педагогічно обґрунтованого підходу у вигляді системи викладу і вивчення навчального змісту, її відповідності логіці пізнання і розвитку школярів.

Звертаємо увагу на ще одну суттєву складову гуманізації змісту загальної і профільної освіти - забезпечення значущості для кожного школяра засвоєваних знань, умінь і навичок. Вони формуються з метою освоєння і перетворення дійсності, розкриття їх зв'язків з людиною і суспільством, усвідомлення школярами їх не лише як елемента загальнолюдської культури, але й культурологічної основи сучасної особистості. Усвідомлення школярем необхідності й доцільності включення конкретного знання до навчального змісту допомагає нівелювати гостроту суттєвих протиріч між вчителем і школярем під час проведення навчально-виховного процесу.

З реалізацією принципу природовідповідності в навчанні, а відповідно і структуруванні змісту шкільної освіти, пов'язана проблема інтеграції цього змісту. Слід наголосити, що в процесі розробки і організації навчального змісту забезпечується цілісність знань, формування цілісного образу світу, що відноситься до основних результатів навчання. Тому посилення інтеграційних процесів у формуванні змісту навчально-виховного процесу і навчанні школярів, є актуальною дидактичною проблемою. Аналізуючи можливі

варіанти її вирішення варто відштовхуватися від принципу природовідповідності, через цілісність навколишнього світу з урахуванням вікових особливостей особистості. У зв'язку з цим, школяр сприймає навколишній світ цілісним, визначаючи і обумовлюючи його своїми віковими особливостями і можливостями. Тому, не варто штучно розчленовувати навколишній світ на окремі об'єкти і вивчати їх у значній кількості навчальних предметів, шукаючи при цьому дидактичні засоби інтеграції знань.

Хотілося б ще зупинитись на необхідності організації гуманізованого навчально-виховного процесу, який несумісний з нав'язуванням школярам „незаперечних істин”. Погляди і переконання людини носять особистісний характер, вони формуються в результаті навчально-пізнавальної діяльності, а також шляхом аналізу широкого спектру існуючих підходів, трактувань, оцінок конкретних фактів, явищ, подій тощо. Саме це є складовою частиною процесу, який забезпечує креативне становлення і зростання особистості на всіх етапах життя. Власне при формуванні стійких переконань особистість має бути вільною, самостійною, позбавленою всілякого зовнішнього тиску. З цією метою є необхідність надання школярам повної (достатньої), об'єктивної, достовірної навчально-пізнавальної інформації. Професіоналізм же педагогів полягає в підготовці школярів (формуванні в них достатніх знань, умінь, навичок тощо) до здійснення ними вільного, свідомого, і разом з тим, адекватного вибору в життєвих ситуаціях.

Отже, сутність змісту і якості загальної і профільної освіти заключається в осягненні школярами (на даному етапі їх розвитку) смислової сутності світу і формуванні в цьому процесі особистісних цінностей. Вони, разом з наставниками, в процесі навчально-виховної діяльності мають шукати відповіді на спільні проблеми людського буття на землі, сприймаючи невизначеність ситуацій як норму і сигнал до дії. В таких пошуках їм допоможе звернення до національної і інтернаціональної спадщини (культурної, освітньої, наукової, педагогічної, трудової, професійної тощо).

Николай ПОДДЯЧИЙ

**СУЩНОСТЬ СОДЕРЖАНИЯ И КАЧЕСТВА ОБЩЕГО И
ПРОФИЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Резюме

В статье анализируются проблемы организации учебно-воспитательного процесса в общеобразовательной школе; сущности содержания, качества общего и профильного образования; разработки внутренних и внешних государственных и общественных систем контроля за качеством образования; создания базовых личностных условий в соответствии с возможностями для социальной ориентации школьников в определенные социальные группы и сообщества; гуманизации школы в направлении развития духовных, психических, физических, интеллектуальных, морально-этических, креативных качеств и ценностей личности; формирования личности способной принимать осознанные, самостоятельные, адекватные решение.

Mykola PODDYACHYY

**ESSENCE OF MAINTENANCE AND QUALITY OF UNIVERSAL AND
TYPE EDUCATION**

Summary

In the article the problems of viboudovi educational-educate process at general school are analyzed; essences of maintenance and quality of universal and type education and development of the internal and external state and public checking systems in quality of education; creation of base personality terms and possibilities for sotsializatsiynogo direction of schoolboys in definite task forces and associations; humanizations of school in the direction of development of spiritual, psychical, physical, intellectual, moralno-etichnih, creational qualities and values of personality able to adopt realized independent decision.

Відомості про автора :

Піддячий Микола Іванович

Директор міжшкільного навчально-виробничого комбінату м. Бориспіль

Кандидат педагогічних наук

Старший науковий співробітник

Адреса: м. Бориспіль, вул. Київський Шлях, 108

т. сл. (044) 281- 75-25

т. д. (04495) 6-17-54

т. моб. 8-063-4824776

E-mail: pmi2005@ukr.net